

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE EĞİTİM ALANINDA YAPILAN REFORMLARIN KARŞILAŞTIRMALI KARİKATÜRLERE YANSIMASI

THE REFLECTION OF EDUCATION REFORMS AT THE EARLY TURKISH REPUBLIC PERIOD IN COMPARATIVE CARICATURES

Yasemin İMİR
Ankara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Doktora Öğrencisi
yaseminimir1@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6058-4173

Zahide KICIR
Ankara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Doktora Öğrencisi
zhdkr1@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8313-6370

Gönderim 25 Nisan 2021 - Kabul 4 Haziran 2021
Received 25 April 2021 - Accepted 4 June 2021

Öz: Büyük kitlelere kısa sürede ulaşabilen karikatür sanatı, toplumsal değişimi ve yapılan yenilikleri iletmeye önemli rol oynamaktadır. Karikatür sanatının, yapılan anlık değişimleri aktardığı ve döneme tanıklık ettiği için insanlık tarihini yansıtan kaynaklar olduğunu söylemek mümkündür. Bu makalenin amacı, 'Akbaba Karikatür ve Mizah Dergisi' ve 'Karikatür Dergisi'nde 1938 yılında yayınlanmış karşılaştırmalı sanat karikatürleri üzerinden eğitim alanında yapılan yenilikleri incelemektir. Çalışmada, 1938 yılında yayınlanan karşılaştırmalı karikatürlerin seçilmesinin nedeni, 1923-1938 yılları arasında kapsayan, Türkiye tarihinde 'Erken Cumhuriyet Dönemi' olarak bilinen bu dönemde, Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümüne kadar ara verilmeden eğitim reformlarının sürdürülmesidir. Bu çalışma nitel bir araştırma olup, verilere doküman incelemesi yaklaşımıyla ulaşılmıştır. Analiz için seçilen iki süreli yayından, karikatürist Cemal Nadir Güler ve Salih Erimez tarafından çizilmiş, eğitim alanında yapılan yenilikleri ele alan sadece iki adet karşılaştırmalı karikatüre rastlanmıştır. Bu karikatürler, düzenlem ve yananlam olmak üzere iki aşamadan oluşan göstergebilimsel analizden yararlanılarak incelenmiştir. Çalışmanın sonucu olarak, karşılaştırmalı karikatürler aracılığıyla Erken Cumhuriyet Dönemi'nde eğitim alanında gelinen nokta ele alınmıştır. İki farklı karikatüristin kaleminden çıkan çizimlere, bilime yaklaşımdaki, pedagojik yöntemlerde ve sınıfların fiziki yapısındaki değişimin yansıdığı görülmüştür. Söz konusu yılda yayınlanan bu karşılaştırmalı karikatürler esasen Cumhuriyetin ilk 15 yılında eğitim alanında katedilen aşamayı eski-yeni kıyaslamasıyla birlikte özetler niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Karikatür, karşılaştırmalı karikatür, eğitim, Erken Cumhuriyet Dönemi, toplumsal değişim

Abstract: Caricatures, are form of art that reaches mass crowds in a short period, have an important role in reflecting social change and reforms that are made. It is possible to say that caricatures are important sources that reflect the history of humanity because it witnesses instant changes. The aim of this article is to examine the reforms in the field of education by benefiting from the comparative art caricatures published in "Akbaba Caricature and Humour Magazine" and "Caricature Magazine" in 1938. The main reason why comparative caricatures published in 1938 was chosen in this study is that educational reforms have been maintained without interruption during the period known as "Early Republic Period" which covers the years 1923-1938 until the death of Mustafa Kemal Atatürk. This study is a qualitative research and the data were obtained through document analysis approach. In the two periodicals selected for analysis, two comparative caricatures about the education reforms were found, which was drawn by

caricaturist Cemal Nadir Güler and Salih Erimez. These caricatures have been reviewed by using semiotic analysis consisting of two stages, which are denotation and connotation. As a result of the study, through comparative caricatures the progress in the area of education in the Early Republic Period has been analyzed. From the drawings of two caricaturists the change of approach towards science, pedagogical methods and classroom's physical structure has been seen. These comparative caricatures published in the year in question essentially summarize the progress achieved in the field of education in the first 15 years of the Turkish Republic, together with the old-new comparison.

Keywords: *Caricatures, comparative caricatures, education, Early Turkish Republic Period, social change*

GİRİŞ

Modern Türkiye'nin temellerinin atıldığı Erken Cumhuriyet Dönemi'nde (1923-1938), çağdaşlaşma yolunda bir dizi reform yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'ni Batı medeniyetiyle aynı yörüngeye oturtmak, bu reformların asıl amacını oluşturmuştur. Ülkenin sosyo-kültürel hayatını etkileyen, toplumsal birimlerin yapısında değişimi tetikleyen bu reformlar başlıca yazı, dil, hukuk ve eğitim alanında gerçekleştirilmiştir. Ancak ülkeyi çağdaş medeniyetler seviyesine çıkartmak ve ülkenin “en yüksek medeni icaplara göre ilerlemesini” sağlamak amacıyla atılan bu yenilikçi adımların hayata geçirilmesi için Cumhuriyet'in yeni insanının yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda yıpranmış, zamanın gerisinde kalmış olan eski kurumların yerine yenisi kurulmaya başlanmış, dahası modern hayatın gereklerine uygun olarak topluma ve yeni devlete şekil ve düzen verilmeye çalışılmıştır. Bu noktada eğitim, Erken Cumhuriyet Dönemi'nin üzerinde önemle durulması gereken öncelikli konuları arasında yer almıştır. (Berkes, 2012 : 521-522; Gökberk, 1997: 49).

Eğitim reformları, Türk toplumunda Cumhuriyet rejimini anlayacak ve Cumhuriyet algısına sahip bireyler oluşturmak, daha önce de vurgulandığı gibi Cumhuriyet'in yeni insanını yetiştirmek adına gerçekleştirilmiştir. Bu reformlar, yayınlanan gazete ve dergiler aracılığıyla topluma ulaştırılmış ve bu sayede toplumun bilgilendirilmesi sağlanmıştır. Hatta bu reformlar, karikatüristlere de ilham kaynağı olmuştur. Dönemin önemli karikatüristleri tarafından çizilen karikatürler, siyasi alanda, hukuk alanında ve özellikle eğitim alanında yapılan yeniliklere, yani Cumhuriyet'in modernleşme çabalarına tanıklık etmişlerdir.

Karikatürler yapıldığı dönemin bir “mikro sahnesini” yansıttığından dolayı toplumsal değişiminin gözlemlenebildiği kaynaklardır (Topuz 1986: 3). Bu özelliğinden dolayı, tarihin her döneminde gerçekleşen önemli olaylar, karikatüristlerin zihin dünyasından kalemlerine dökülmektedir. Erken Cumhuriyet Dönemi de, Türkiye tarihinde yeniliklere sahne olmuş önemli bir dönemdir. Özellikle eğitim alanında yapılan; öğretim birliğini sağlayan, Türk Eğitim Sistemi'nin yeniden yapılanmasında çok önemli bir yeri olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve harf-yazı inkılâbı gibi yenilikler karikatürlerde yer almıştır. Örneğin karikatüristler, eski eğitimin simgesi olan medrese ve modern eğitimin simgesi olan okul arasındaki farkı karşılaştırmalı karikatürlerine yansıtmışlardır. Çünkü “iki farklı eğitim ortamı iki farklı eğitim ve dünya algısı” anlamına gelmektedir (Doğan, 2018:

331). Bu çalışmada, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde yayınlanan karşılaştırılmalı iki adet sanat karikatürü incelenmiştir. Eski-yeni kıyaslamasının yapıldığı bu karşılaştırmalı karikatürler üzerinden dönemin tarihi gerçeği göz önünde bulundurularak 1938 yılının eğitimi, özellikle mektep ve medreselerin fiziki ve pedagojik farklılıkları yansıtılmaya çalışılmıştır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Karikatürün Tanımı

“Karikatür” kelimesinin kökeni İtalyanca “abartma eylemi” anlamına gelen “caricatura” sözcüğünden gelmektedir (Topuz, 1986: 7). İtalyan sanatçılar abartılı sanat eserlerini “caricatura” olarak adlandırmıştır. Bu kelime Türkçede de karikatür adı ile yer edinmiştir.

Karikatür ile ilgilenen kişiler tarafından yapılmış farklı karikatür tanımları bulunmaktadır. Bu nedenle karikatür sanatının tek bir tanımı yoktur. Cenap Şahabbettin'e göre karikatür “hakikatin kabak duruşudur” (Şenyapılı, 2000: 35). Faruk Çağla'ya göre karikatür, “din, dil, ırk, ulus, yaş ve eğilim farkı gözetmeksizin tüm insanlara mesajını veren sanattır” (Şenyapılı, 2000: 34). Nezih Danyal karikatürü, “evrensel bir dil” (Şenyapılı, 2000: 34), Hıfzı Topuz (2001: 58) da “görsel bir ileti” olarak tanımlamıştır. Atilla Özer (2007: Önsöz)'in tanımına göre karikatür “toplumun sürekli nabzını tutan, toplumsal olayları yakından izleyen ve bu olayları mizah gözlüğü ile sevimli, ilginç, şaşırtıcı, çizgilerle veren bir sanat dalıdır”.

Karikatür birçok çizer, yazar ve araştırmacı tarafından da tanımlanmıştır. Ancak bütün bu yapılan tanımların özünde, karikatürün abartılı çizimler ile herkese aynı mesajı veren bir ileti oluşu bulunmaktadır. Karikatürlerde bulunan iletiler, farklı okuyucular tarafından aynı biçimde anlamlandırıldığı için, belirli tarihlerdeki karikatürler ele alındığında söz konusu dönem hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Bu da karikatürleri belgesel nitelik taşıyan ve toplumun tarihini yansıtan kaynaklar yapmaktadır (Topuz, 1986: 10).

1.2. Karikatürün İşlevi

Karikatür, görsel bir sanat ve bir iletişim aracıdır (Topuz, 1986: 1). Bu özelliğinden dolayı her karikatür bir ileti taşımaktadır (Şenyapılı, 2003: 54). Bu, aynı zamanda, karikatürlerin, toplumsal değerleri ve toplumsal değişimi aktardığı anlamına da gelmektedir. Zaten konusu insan olan bu sanatın, sanatsal işlevinin yanı sıra tarihsel ve toplumsal işlevi de bulunmaktadır (Örs, 2007: 27). Dolayısıyla karikatür sanatı, insanlık tarihini yansıtan önemli bir araçtır.

Her görsel sanat yaratısı, yapıldığı dönemi yansıtan özellikleri içinde taşımaktadır. Bu özelliği sayesinde yapıldığı döneme dair bilgi vermekte, dahası döneme kaynaklık etmektedir. Bu noktada, her dönemin kültür ve eğitim hayatı hakkında fikir sahibi olabilmek için karikatür sanatından yararlanılabilir. Görsel sanatlar arasında karikatürün apayrı bir yeri vardır. Bunun nedeni, çok hızlı bir şekilde büyük kitlelere anlık olarak ulaşabilmesidir. Bu da sanatsal karikatür yaratılarını sosyal bir yansıtıcı yapmakta ve bu yaratıların yapıldığı döneme tanıklık

etmesini sağlamaktadır. Ayrıca karikatürler kültürel değerleri, inançları, normları topluma iletmektedir (Aşıcıoğlu, 2001: 27).

Karikatürün özünde gülmece ve hiciv olsa da sadece bu özelliğiyle ele alınmaması gerekmektedir. Bunun nedeni, mizahın aynı zamanda sorunlara dikkat çekme ve düşündürme gibi işlevlerinin oluşudur. Değişme ve gelişme süreçlerinde önemli bir yeri olan ve bu süreçleri okuyucuya yansıtan karikatür, okuyucusunu bilgilendirmeyi amaçladığı gibi aynı zamanda sorunları belirleyip çözüm yollarının üretilmesini de amaçlamaktadır. Buradan, sanatsal bir niteliği olan karikatürün, gülmeden ziyade toplumu bilinçlendiren ve mesaj alışverişini sağlayan bir araç niteliğinde kullanılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Gülmece ve eleştirinin bir arada olduğu karikatür sanatı, yapıldığı toplumdaki malzemesini aldığı için toplumu en çok yansıtan sanattır demek yanlış olmayacaktır.

1.2. Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Karikatürü

Türk karikatürü, Erken Cumhuriyet Dönemi'nden önce Meşrutiyet Dönemi'nde kendini göstermeye başlamıştır. Türk karikatürü, ilk olarak Osmanlı Devleti'nin son yıllarında Teodor Kasap'ın yayınladığı, Türk gülmececinin temellerini atan ilk mizah dergisi olan 'Diyojen' de görülmüştür (Balcıoğlu ve Öngören, 1973: 60-61). 24 Kasım 1870 tarihi, Türk karikatürü için önemli bir tarihtir. Çünkü ilk karikatür bu tarihte 'Diyojen' mizah dergisinde yayınlanmıştır. Bu tarihten sonra bu dergide daha fazla ve sıklıkla karikatürler yer almış ancak basılan karikatürlerin çoğu imzasız olarak yayınlanmıştır. 'Diyojen' bir buçuk yıl yayınlandıktan sonra kapatılmıştır (Özer, 1994: 11-12).

Avrupa ülkelerinde yaygın olan karikatür sanatı Osmanlı Devleti'nde geç ortaya çıkmıştır. Türk karikatürünün diğer ülkelerle karşılaştırılınca geç ortaya çıkmasında birçok neden bulunmaktadır. Bunların ilki; "dinsel etkilerle konulan resim yasağı"dır. Çünkü Osmanlı Devleti'nde din faktöründen dolayı portrelerin çizilmesi ya da yüzün tasvir edilmesi günah olarak sayılmaktaydı. Bununla birlikte, Osmanlı'nın "batıya kapalı bir ulus oluşu" ve "sanatçının doğrudan doğruya sarayın hizmetinde olma zorunluluğu" karikatür sanatının Osmanlı ülkesinde gelişimini engelleyen diğer nedenler arasındadır. Bu nedenlerden dolayı karikatür ile ilgilenenler süslemecilik, çini gibi sanatlara yönelmişler ve eleştirel olan karikatür sanatından uzak durmuşlardır (Balcıoğlu ve Öngören, 1973: 5; Kaya ve Acarlı, 2018: 129).

Teodor Kasap tarafından yayınlanan 'Diyojen'in 12 Mart 1876'da kapatılmasından sonra birçok karikatür dergisi yayınlanmıştır. Bu tarihten sonra Türk karikatür sanatı sahip olduğu şeklini almaya başlamıştır (Topuz, 2001: 212). Fakat Sultan II. Abdülhamit İstibdat Dönemi boyunca karikatür ve gülmece dergilerinin yayınlanmasını yasaklamıştır. Dolayısıyla II. Meşrutiyet dönemine kadar karikatürde pek bir ilerleme olmamıştır (Topuz, 2001: 218).

II. Meşrutiyet Dönemi'nin başlangıcı Türk karikatür tarihi açısından anlamlı bir dönemdir (Çeviker, 1997: 39). Mizah ve karikatür yasağının 1908 yılında kaldırılmasıyla, karikatür sanatı canlanmaya başlamıştır. Bu tarihten sonra da İstanbul'da 35'ten daha fazla karikatür ve mizah dergisi yayınlanmıştır (Alsaç, 1994: 25; Balcıoğlu ve Öngören, 1973: 58). Karikatür ve mizah dergilerinin sayısında bu denli artış, Türk karikatür tarihinde herhangi bir dönemde başka örneği görülmemiş bir olaydır (Balcıoğlu ve Öngören, 1973: 59).

II. Meşrutiyet Dönemi'nden sonra karikatür sanatına şekil veren ve bu sanatı yönlendiren, Milli Mücadele Dönemi olmuştur. Milli Mücadele Dönemi'nde yayınlanan en önemli dergilerden biri Ankara Hükümeti'ni ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni desteklemiş olan 'Gülyüz Mizah Dergisi'dir (Okay, 2004: 9). Ankara Hükümeti yanlısı Sedat Simavi tarafından yayınlanan 'Gülyüz Mizah Dergisi' 122 sayı yayımlandıktan sonra yayın hayatı sona ermiştir (Topuz, 2001: 222). Milli Mücadele Dönemi yayınlanmış bir başka karikatür dergisi ise İstanbul Hükümeti yanlısı Refik Halit Karay tarafından çıkartılan 'Aydede Karikatür ve Mizah Dergisi'dir (Balcıoğlu ve Öngören 1973: 63). Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletleri yanlısı olan 'Aydede Karikatür ve Mizah Dergisi' kapatılmıştır. Dergi kapatıldıktan sonra Aydede ismine benzer bir ad olan 'Akbaba Karikatür ve Mizah Dergisi' yayınlanmaya başlamış ve son sayısını 1977 yılında çıkartmıştır. Gülyüz ve Aydede yayımlandıkları kısa süre zarfında tuttıkları tarafları, görüşleri savunmuş ve sanatlarını bunun çevresinde yapmışlardır.

1.3. 'Akbaba Karikatür ve Mizah Dergisi' ve 'Karikatür Dergisi'

Karikatür tarihimizin en ünlü dergilerinden biri olan 'Akbaba Karikatür ve Mizah Dergisi' 1922 yılında kurulmuştur. Böylece dergi, 1977 yılı başına kadar sürecek olan uzun yayın yolculuğuna başlamıştır (Balcıoğlu ve Öngören, 1973: 65). Yusuf Ziya Ortaç ve Orhan Seyfi Orhon tarafından yayınlanan dergi, Türk karikatür tarihinin en uzun süreli basılan karikatür ve mizah dergisi olmuştur (Kayış, 2009: 18). Akbaba, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde genç karikatüristlerin yetişmesine imkân sağlamıştır. Hatta dönemin karikatürüne yön veren Cemal Nadir Güler, uzun yıllar Akbaba'da çizerlik yapmıştır.

'Karikatür Dergisi' ise Milli Mücadele Dönemi'nde Sedat Simavi tarafından yayınlanan 'Gülyüz Mizah Dergisi'nin devamı niteliğindedir. 1948 yılında yayın hayatı sonlanan 'Karikatür Dergisi', Türk karikatür tarihinde önemli yeri olan çizerlere, kadrosunda yer vermiş ve onların çalışmalarını yayınlamıştır. Çizerler çalışmalarında, yapılan yeniliklere, aile konularına, toplumsal değişime ve eğitime yer vermişlerdir. Bu açıdan hem 'Akbaba' hem de 'Karikatür Dergisi'nde Erken Cumhuriyet Dönemi'nin önemli konularının işlendiği görülmektedir. Özellikle eğitim alanında yapılan yeniliklerin karikatürlerin içeriğinin genel çerçevesini oluşturmuştur.

1.3. Eğitim Alanında Yapılan Yeniliklerin Karikatürlere Yansıması

Karikatür, kısa ve etkili bir biçimde mesaj veren bir sanat dalıdır (Fidan, 2007: 108). Dolayısıyla, kitle iletişim araçları ile topluma ulaşan karikatürler, okuyucuya güncel olaylar hakkında kısa ve öz bilgiler ulaştırmaktadır. Değişik konular hakkında karikatürler yapılmaktadır. Bu konulardan bazıları, siyaset, popüler kültür, aile, toplumsal değişim ve eğitimidir. Karikatür, bu tür konuları ele aldığından dolayı "çizgiyle tutulmuş günlük tarih" olarak tanımlanmaktadır (Özer, 2004: 246). Bu nedenle karikatürler kronolojik sıra ile incelendiğinde bir ülkenin tarihi, siyasal ve sosyal yaşamındaki değişimleri gözlemlemek mümkündür (Özer, 2004: 246).

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde birçok alanda kısa zaman içinde köklü değişimler yaşanmıştır. Yapılan yenilikler ve düzenlemeler ile Türk toplumuna eğitimin önemi anlatılmıştır. Türkiye'nin eğitim alanında ve bilimde Batılı ülkelerin seviyelerine ulaşma zorunluluğu vurgulanmıştır. Eğitim ve bilim alanında kaydedilen ilerlemeler

de karikatüristlerin konusu olmuştur ve gözlemlerini okuyucuları ile paylaşmışlardır. Yapıldığı zamana tanıklık eden sanat karikatürleri üzerinden bilime dayanan çağdaş eğitime geçiş, karma eğitim ve sonucunda kız öğrenci sayısında artış, yeni harflerin öğrencilere modern yöntemler ile öğretilmeye başlanmasını gözlemlemek olasıdır. Eğitim alanında yapılan reformların, dönemin tarihi gerçeği göz önünde bulundurularak, sosyal bir yansıtıcı olan karikatürler üzerinden incelemek mümkündür.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmanın konusu, 1938 yılında yayınlanmış 'Karikatür Dergisi' ve 'Akbaba Karikatür ve Mizah Dergisi'nde dönemin eğitim şartlarını yansıtan karşılaştırmalı sanat karikatürleridir. Sanat karikatürleri, düşündürme amacı güden, güldürme amacı arka planda olan, içinde siyasi imge bulundurmayan karikatürlerdir (Özer, 1998: 48). Her biri görsel kaynak niteliğinde olan karikatürlere yazılı ve görsel kaynakların inceleme yöntemi olan doküman incelemesi yaklaşımı ile ulaşılmıştır. Bu yaklaşım, "araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır" (Yıldırım ve Şimşek, 2017: 189). Geçmiş olaylara tanıklık eden dokümanlar, olaylar hakkında bilgi vermenin yanı sıra olayların tarihsel boyutunu da kavramayı sağlamaktadır (Bowen, 2009: 29). Bu açıdan bakıldığında, araştırma verisi olan karikatürlerin analizinde doküman incelemesi yaklaşımı kullanılması bu çalışma için uygun görülmüştür.

Görsellerin yorumlanması için Roland Barthes'ın göstergebilimsel analizinden yararlanılmış, iki aşamadan oluşan düzanlamsal okuma ve yananlamsal okuma kavramsallaştırması kullanılmıştır (Günay ve Parsa, 1997: 16). Barthes'ın göstergebilimsel kuramının özünde düzanlam (denotation) ve yananlam (connotation) kavramı yer almaktadır (Karaman, 2017: 31). Düzanlam, göstergenin bilinen, görünen, toplumca kabul görmüş, değişmez adlarıdır (Fiske, 2003: 115-116). Dolayısıyla, düzanlamın yanlış anlaşılma durumu pek yoktur. Yananlam ise, düzanlamdaki göstergeleri anlamlandırmak için kullanılmaktadır. Her göstergenin yan anlamı birbirinden farklı ve değişkendir. Bunun nedeni, her göstergenin içinde yaratıldığı topluma ve kültüre göre farklı anlamlandırılmasıdır. Yananlam, kültürel değerlere özgü olan ve dönemin şartlarını anlamlandırıp çözümleme sonucunda ortaya çıkan analizdir. Yananlam, göstergelerin kültür içerisinde anlamlandırılmasıdır (Barthes, 2016: 86).

Araştırma konusu karikatürler, düz okuma ile okunurken çizimlerin görünen anlamları üzerine bir inceleme yapılmıştır. Yananlamsal okuma da ise karikatürün ardındaki anlam aranmıştır. Böylece karikatürlerdeki anlamlar dönemin koşulları, önemli olayları ve özellikleri göz önünde bulundurularak incelenmiştir.

Araştırmada veri olarak kullanılan karikatürler, Ankara Milli Kütüphane süreli yayın arşivinden temin edilmiştir. 1938 yılında yayınlanan 'Akbaba Karikatür ve Mizah Dergisi' ve 'Karikatür Dergisi' taranmış, eğitimi konusunu ele alan sadece iki adet karşılaştırmalı karikatürlere ulaşılmıştır. Bununla birlikte karşılaştırmalı karikatürlerin 1938 yılında yayınlanan karikatürlerden seçilmesinin nedeni, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde (1923-1938) başlayan eğitim alanında yapılan reformların

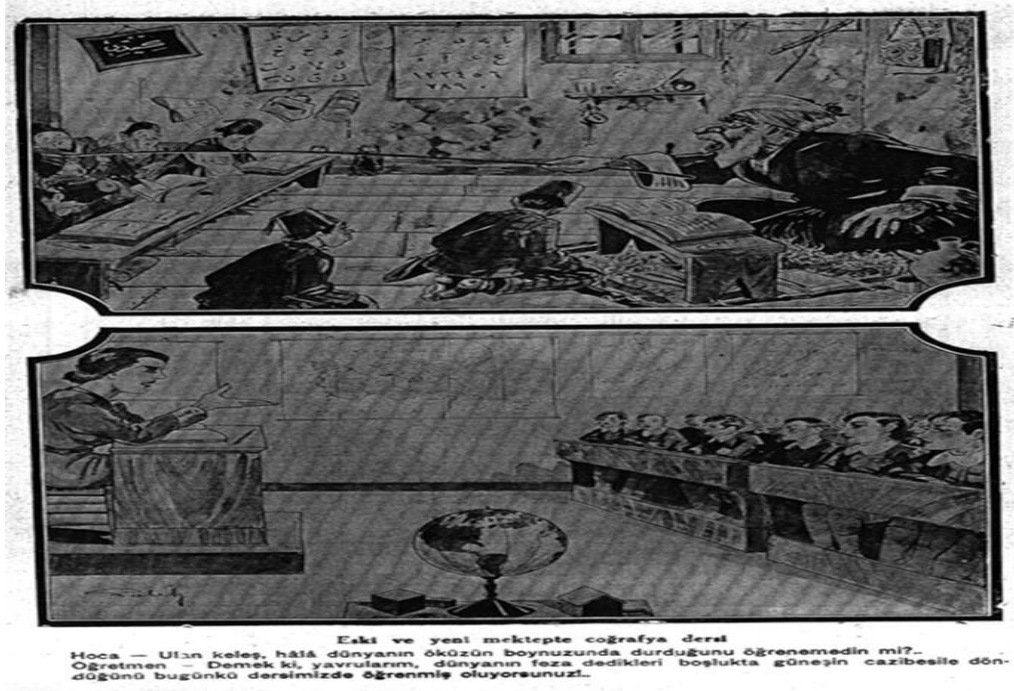
Atatürk'ün ölümüne kadar ara verilmeden sürdürülmesi ve bu dönemin başından sonuna kadar olan süreçte eğitim alanında büyük yeniliklerin gerçekleştirilmesidir. Bu 15 yıllık dönemde eğitim alanında atılan adımlar ve 1938'e kadar Atatürk'ün varlığı, topluma, öğrencilere güven duygusu vermiş, kız erkek tüm öğrenciler bir meslek sahibi olarak topluma yararlı olmak adına büyük çaba harcamışlardır (Akyüz 2011: 21). Bu sebepten dolayı bu 15 yıllık sürecin son yılında yayınlanan karikatürler ele alınmış ve eğitim alanında Atatürk Dönemi'nde gelinen aşama karşılaştırılmalı karikatürler üzerinden incelenmiştir.

3. BULGULAR VE ANALİZ

3.1. 1938 Yılında Dönemin Eğitim Gerçeğini Yansıtan Karşılaştırmalı Karikatürler

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde günümüz Türkiye'sinin temelleri atılmış ve birçok alanda reformlar yapılmıştır. Bu dönemde yapılan ve günümüzü en çok etkileyen yenilikler, eğitim alanında yapılanlar olmuştur. Bunun nedenleri arasında, yüzyıllardır kullanılan eğitim siteminin yenilenmesi, alfabenin değiştirilmesi ve dilin arındırılmaya çalışılması gösterilebilir. Bununla birlikte yapılan yenilikler, dönemin sanat karikatürlerine de yansımıştır.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde eğitimdeki değişimi yansıtan karşılaştırmalı karikatürlerden dikkat çekenleri, Salih Erimez'in ve Cumhuriyet Dönemi karikatürünü şekillendiren Cemal Nadir Güler'in kaleminden çıkan karikatürlerdir. Bu karikatürlerde, eğitim alanında batılı ülkelerin medeniyet seviyesine ulaşmak için eğitim alanında yapılan yenilikler işlenmiştir. 1 numaralı karikatür, dönemin eğitim gerçeğini yansıtan karşılaştırmalı bir karikatürdür.

Resim 1:

Kaynak: Salih Erimez (1938), Eski ve Yeni Mektepte Coğrafya Dersi. *Karikatür Dergisi*, Sayı No: 163.

Bilgi: İki kareden oluşan karikatür, dönemin ünlü karikatüristlerinden biri olan Salih Erimez'in kaleminden çıkmıştır. 1901 doğumlu Salih Erimez, lise eğitimini İstanbul Erkek Lisesi'nde, üniversite eğitimini de Viyana Güzel Sanatlar Akademisi'nde tamamlamıştır (Balcıoğlu ve Öngören, 1973: 143). Karikatür, 1938 yılında 'Karikatür Dergisi'nin 163. sayısında yayınlanmıştır.

Düzenlamsal analiz: Göstergebilimsel analizin düzenlamsal okuma yöntemi görünen anlamı ile analiz edildiğinde, bu karikatürde farklı iki sınıfta bulunan öğrencilere iki ayrı öğretmenin coğrafya dersi verdiği anlaşılmaktadır. Çok detaylı çizilmiş bu karelerdeki ilk anlam, bir başka deyişle görünen anlam incelendiğinde, birinci karedeki sınıfın duvarlarında Arapça harflerin asılı olduğu düzensiz posterler, yere yakın sıralar, fes takan öğrenciler, sarık takan ve elinde değnek bulunan bir medrese hocası görülmektedir. Çizimde hoca öğrencisine "Ulan keleş! Hala dünyanın öküzün boynuzunda durduğunu öğrenemedin mi?.." demektedir. İkinci karede ise, öğretmen kürsüsünde oturan bir kadın öğretmen, sıralarda karışık oturan üniformalı kız ve erkek öğrenciler, duvarında düzenli bir biçimde harita ve başka iki posterin daha asılı olduğu derslik görülmektedir. Coğrafya dersi veren öğretmen onu dinleyen öğrencilerine "Demek ki, yavrularım, dünyanın feza dedikleri boşlukta Güneş'in cazibesinde döndüğünü bugünkü dersimizde öğrenmiş oluyorsunuz!.." demektedir.

Yananlamsal Analiz: Yananlamsal analiz yapılırken karikatürler, karikatür dili ile analiz edilmiştir. Karikatür dili çizerin, kitesine göndermek istediği, çizimin arkasındaki mesajdır. Kısaca bu dil, karikatürün barındırdığı derin anlamdır. Dönemin eğitim gerçeğinin yansıtıldığı bu karikatürde, Salih Erimez'in iki kare

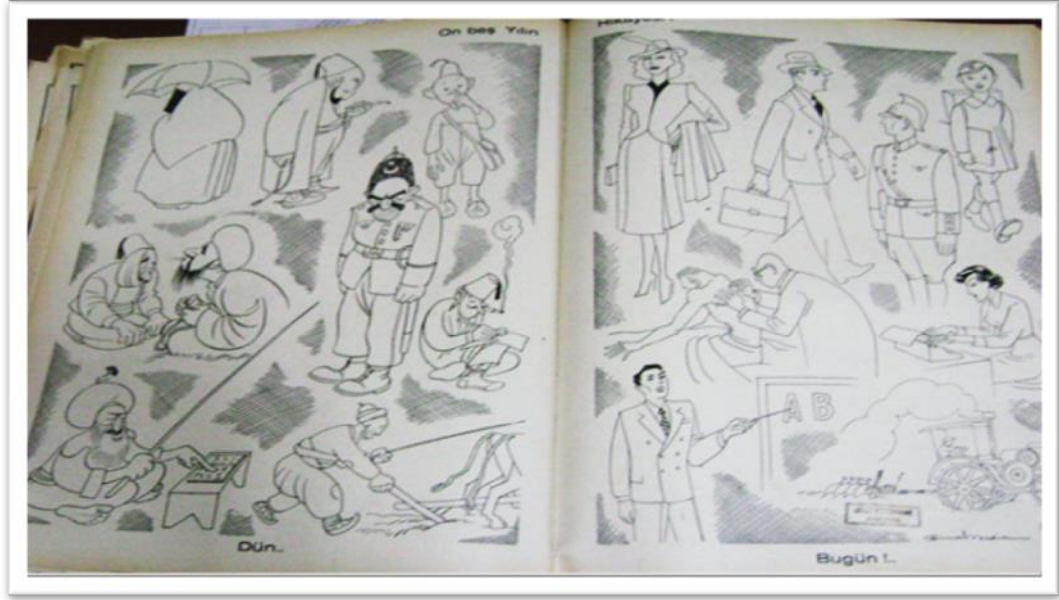

çizmesindeki amaç eski eğitim sisteminin kurumu olan medrese ile yeni eğitim sisteminin kurumu olan mektepleri karşılaştırmaktır.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile dini eğitim veren eğitim kurumları, çağdaş bir toplum oluşturmak için bilimsel eğitim veren eğitim kurumları ile yer değiştirmiştir. 3 Mart 1924'te kanunun kabul edilmesi ile beraber Türkiye Cumhuriyeti'nde eğitim-öğretim veren kurumların tamamı Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış ve medreseler kapatılmıştır (Akyüz, 2006: 330). Böylece eğitim birliği sağlanmış, Tanzimat'tan beri mevcut olan eğitimde mektep-medrese ikililiğine son verilmiştir (Diker ve Güneş, 2018: 206). Ayrıca, Latin esasına dayanan alfabenin 1 Kasım 1928'de kabul edilmesi de eğitimi etkileyen önemli yeniliklerdendir (Dönmez, 2009: 261). Bu karikatürde, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Harf İnkılabı öncesi eğitim sistemi ile yenilikler sonrası bilimsel eğitim veren okullardaki coğrafya dersi okuyucuya aktarılmaktadır.

Birinci karedeki karikatürde, sınıfta duvara düzensiz bir biçimde asılmış Arapça posterler, yerde oturan ve dersi dikkatli dinlemeyen fesli öğrenciler, elinde değneği olan yerde oturan sarıklı bir hoca, bilimsel ve pedagojik eğitim verilmeyen bir eğitim ortamı işlenmiştir. Bu eğitim kurumunda, sadece erkek öğrencilerin eğitim aldığı karikatürdeki imgelerden anlaşılmaktadır. Öğretmen bir öğrencisine “Ulan keleş” diyerek pedagojik olmayan bir ifade ile hitap etmektedir. Ayrıca hoca, dünyanın “öküzün boynuzunda döndüğünü” söyleyerek bilimsel olmayan bir bilgiyi öğrencilerine öğretmektedir. Karenin bu şekilde çizilmesindeki maksat, karikatürün çizilmesinden 14 yıl önce olan eğitim sistemini okuyucu ile paylaşmak ve okuyucuya bu karşılaştırmalı karikatürde eğitimin geldiği noktayı göstermektir.

İkinci kare ele alındığında, bu karikatürde duvara düzenli asılmış posterler, bir harita, kız ve erkek öğrencilerin karışık oturduğu sıralar, düzenli bir sınıf, önlük giyen öğrenciler dahası modern giyimli, saçları arkadan toplanmış, masada oturan bir kadın öğretmen ve bilimsel eğitimin verildiği bir eğitim-öğretim ortamının işlendiği görülmektedir. Bu karede, öğretmenin kadın oluşu 1938 yılında dönemin kadınlarının da erkekler gibi çalışabildiğini ve öğretmenlik gibi saygın bir meslek sahibi olduklarını göstermektedir. Çizimdeki öğrenci imgelerine bakıldığında, karşılıklı oturan kız ve erkek öğrencilerin karışık oturdukları görülmektedir. Buradan yeni eğitim sisteminde kız çocuklarının da okula, erkek öğrenciler ile beraber gittiği anlaşılmaktadır. Dahası bu, kız çocukların erkek çocukları gibi eşit eğitim hakkına sahip olduğunun bir göstergesidir. Öğrencilerine “yavrularım” kelimesi ile sevgi dolu bir biçimde hitap eden öğretmen, dünyanın dönüşünü bilimsel olarak aktarmaktadır. Bu karede, 1938 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nde bilimsel eğitim veren eğitim kurumları okuyucu ile karikatürist tarafından paylaşılmıştır. Dönemin eğitim gerçeğine tanıklık eden bu karikatür bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Resim 2:

Kaynak: Cemal Nadir Güler (1938), Onbeş Yılın Hikayesi. *Akbaba Dergisi*, Sayı No.251, Sayfa 10-11.

Bilgi: İkinci karikatür, Türk karikatürünün önemli isimlerinden olan Cemal Nadir Güler'in kaleminden 1938 yılında çıkmıştır. Bu karikatür, 'Akbaba Mizah Dergisi'nin 251. Sayısında 10 ve 11. sayfalara basılmış, iki tam sayfayı kaplayan büyük bir karşılaştırmalı karikatürdür. Karikatüre "Son Onbeş Yılın Hikâyesi" başlığı atılmıştır. Bununla birlikte birinci sayfanın altında "Dün", ikinci sayfanın altında ise "Bugün" yazmaktadır.

Düzanlamsal Analiz: Karikatür bu şekilde incelenirken çizimin görünen, açık anlamı analiz edilmiştir. İki tam sayfadan oluşan karikatürün her sayfasına dokuz imge çizilmiştir. Birinci sayfadaki karikatürün alt kısmında "Dün" yazmaktadır. Bu karikatürde, çarşafly bir kadın, cübbe giyen fesli bir erkek, fesli bir çocuk/öğrenci, dua ederek hastasını iyileştirdiği gösterilen bir hoca, kalpaklı bir asker, çömelerek yazı yazan bir kâtip, önünde rahle olan sarıklı bir hoca ve karasaban ile tarla süren çiftçi imgelerinin işlendiği görülmektedir. İkinci sayfada yer alan karikatürün alt kısmında ise "Bugün" yazmaktadır. Bu karikatürde şapka takan şık giyimli bir kadın, şapka ve kravat takan bir erkek, sırtında okul çantası olan önlük giyen bir kız öğrenci, tıbbi yöntemlerle hastasını muayene eden bir doktor, bir masanın üstünde

daktilo ve bu daktiloyla yazı yazan bir sekreter, takım elbise giyen ve tahtada Latin esasına dayalı yeni Türk alfabesini tanıtan bir öğretmen ve traktör ile tarlasını süren çiftçi imgeleri yer almaktadır. “Son Onbeş Yılın Hikayesi” isimli karşılaştırmalı bu karikatür, yapılan yeniliklerden öncesini ve sonrasını konu alan bir çizimdir.

Yananlamsal Analiz: Yananlam analiz edilirken, karikatürde bulunan göstergeler yaratıldığı kültürün ve dönemin karakteristiğine göre anlamlandırılmakta ve çözümlenmektedir. Karikatür incelendiğinde, onbeş yıl içerisinde Türk toplumunun birçok alanda kaydettiği ilerlemeler görülmektedir. Karikatürde, 25 Kasım 1925’te ‘Şapka Giyilmesi Hakkındaki Kanun’ ile modern kıyafetlerin giyilmeye başlanması, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim sisteminin değişmesi, kız ve erkek çocuklarına eşit eğitim olanağı sağlanması, 1 Kasım 1928’de yeni Türk harflerinin kabulü, tarımda makineleşme, kadınlara erkekler ile aynı vatandaşlık haklarının verilmesi ve hatta kadının toplumsal yaşamda artık hak ettiği yerini aldığı, çizer tarafından ele alınmıştır. Türk toplumunun birçok alanda geçirdiği toplumsal değişimi yansıtan bu karikatürde eğitim alanında yapılan değişim iki ayrı şekilde işlenmiştir.

Bunlardan birincisi, her iki sayfanın sağ üst köşesinde bulunan öğrenci imgesidir. “Eski” yazan sayfada bulunan erkek öğrenci incelendiğinde, önlük ile okula gitmediği ve başındaki festen dini eğitim aldığı anlaşılmaktadır. İkinci sayfadaki öğrenci incelendiğinde ise, kız öğrencilerin de erkek çocukları gibi eğitimden yararlandığı görülmektedir. Kız öğrencinin üzerindeki etekli okul önlüğünden, onun çağın gereklerine uygun giyindiği anlaşılmaktadır. Sırtındaki modern okul çantası ise öğrencinin kullanacağı modern eğitim araç ve gereçlerle okula gittiğinin bir göstergesidir. Çizer burada, kızlara da erkeklerin sahip olduğu eğitim imkânlarından eşit bir şekilde yararlanma hakkı sunan Tevhid-i Tedrisat kanununun getirdiği değişimi aktarmaktadır. Buradan 1938 yılında eğitim alan öğrencilerin okula nasıl gittikleri hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir.

İkincisi, her sayfanın sol alt köşesinde bulunan hoca/öğretmen imgeleridir. Sol taraftaki sayfanın alt köşesinde yer alan hoca incelendiğinde, hocanın sarık ve cübbe giydiği, ayaklarının da çıplak olduğu görülmektedir. Bununla birlikte hoca, yerde bağdaş kurarak rahle önünde oturmaktadır. Önündeki kitap incelendiğinde ise, kitabın içindeki yazıların eski harflerden oluştuğu görülmektedir. Öğretmenin kıyafetinden ve önündeki kitaptan, karikatüristin Tevhid-i Tedrisat Kanunu öncesi eğitimi ele aldığı ve yeni Türk harflerinin kabul edilmediği dönemi işlediği anlaşılmaktadır. Sağ taraftaki sayfanın sol köşesine çizilmiş öğretmen imgesi incelendiğinde ise, öğretmen takım elbise giymekte ve kravat takmaktadır. Buradan eğitimcilerin kıyafet alanında yapılan yenilikleri uyguladıkları mesajı gönderilmektedir. Öğretmenin tahtanın yanında dik bir duruşla yeni Türk harflerini tanıtıyor olarak çizilmesi de yeni harflerin uygulamada olduğu ve öğrencilere sunulduğunu göstermektedir. Türk toplumunun geçirdiği toplumsal değişimi iki sayfalık bir karikatürde ele alan Cemal Nadir Güler, dönemi çizimine yansıtmış ve çizimini geçmişe tanıklık eden görsel bir kaynak haline getirmiştir.

İncelenen iki karşılaştırmalı karikatürde çizerler, Cumhuriyet öncesi eğitim gerçeği ile Tevhid-i Tedrisat Kanunu sonrası modern eğitimi ele almışlardır. Aynı yılda, farklı dergilerde farklı çizerlerin kaleminden çıkan bu karikatürler, çizildiği döneme tanıklık eden ve geçmişe ayna tutan kıymetli kaynaklardır.

SONUÇ

Sanat eserleri toplumu yansıtan yaratılardır. Dolayısıyla, içinde yaratıldıkları toplumu ve o toplumun geçirdiği değişimi yansıtmaktadır. Görsel sanatlardan biri olan karikatür de yapıldığı döneme ait bilgiler barındırmaktadır. Bu da karikatürleri geçmişin incelenebileceği belgeler yapmaktadır. Karşılaştırmalı karikatürler aracılığıyla da yapılan yeniliklerde, toplumsal değişimde geline aşama görülebilmektedir. Bu çalışmada, 1938 yılında yayınlanmış, eski ve yeni dönemin eğitim gerçeğini yansıtan karşılaştırmalı sanat karikatürleri, her iki farklı dönemin eğitiminin tarihsel boyutu göz önünde bulundurularak incelenmiştir. Karşılaştırmalı bu karikatürlerde, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde eğitim alanında geline nokta vurgulanmış ve o döneme ışık tutulmuştur. İki farklı karikatüristin çizimlerinde görülüyor ki; bilime yaklaşım, pedagojik yöntemler ve sınıfların fiziki yapısındaki değişim bu çizimlere yansıtılmıştır. Malzemesini toplumdan alan karikatür sanatı, anlık değişimleri yansıttığı ve hızlı bir şekilde büyük kitlelere ulaşabildiği için toplumla arasında bir bağ bulunmaktadır. Dolayısıyla karikatürler, sosyolojik ve tarihsel boyutları ile incelendiğinde, bu çizimler bilimsel bir kaynak olarak kullanılmaktadır (Efe, 2003: 91). Bu açıdan bakıldığında, çizildiği döneme tanıklık eden karikatürlerin kıymetli belgeler olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Y. (2006), *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000- MS. 2006*, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Akyüz, Y. (2011), “Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler”, *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(2): 9-22.
- Alsaç, Ü. (1994), *Türkiye’de Karikatür, Çizgi Roman ve Çizgi Film*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Aşıcıoğlu, E. A. (2001), *Yazısız Karikatürlerin Grafik Sanatındaki Yeri Yazısız Karikatür Uygulamaları*, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Balcıoğlu, S. ve Öngören, F. (1973), *50 Yılın Türk Mizah ve Karikatürü*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Barthes, R. (2016), *Göstergebilimsel Serüven* (Çev. Mehmet Rıfat & Sema Rıfat). 8. Baskı. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Berkes, N. (2012), *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bowen, G. A. (2009), “Document Analysis as a Qualitative Research Method”, *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Çeviker, T. (1997), *Karikatür Üzerine Yazılar*, İris Yayıncılık, İstanbul.
- Diker, H. ve Güneş, İ. (2018), “Hukuk sistemi”, C. Öztürk (ed)., *İmparatorluktan Ulus Devlete: Türk İnkılâp Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti*, İstek Yayınları, İstanbul, 201-245.
- Doğan, İ. (2018), *Türk Eğitim Tarihi*. Nobel Akademik Yayıncılık ve Eğitim Danışmanlık, Ankara.
- Dönmez, C. (2009), *Tarihi Gerçekleriyle Harf İnkılâbı ve Kazanımları*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Efe, H. (2003). “Karikatür ve Sosyoloji”, *Karikatür Sosyoloji ve İnsan Hakları*, N. Danyal ve S. Sabur (eds)., *Karikatür Vakfı Yayınları*, Ankara, 91-92.
- Erimez, S. (1938), “Eski ve Yeni Mektepte Coğrafya Dersi”, *Karikatür Dergisi*, Sayı No: 163.
- Fidan, B. (2007), *Reklam ve Karikatür*, Baam, İstanbul.
- Fiske, J. (2003), *İletişim Çalışmalarına Giriş* (Çev. Süleyman İrvan), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Gökberk, M. (1997), *Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş, İstanbul.
- Güler, C. N. (1938), “Onbeş Yılın Hikâyesi”, *Akbaba Dergisi*, Sayı No.251: 10-11.
- Günay, V. D ve Parsa, A. (1997), *Görsel Göstergebilim ve İmgelerin Anlamlandırılması*. Es Yayınları, İstanbul.

- Karaman, E. (2017), “Roland Barthes ve Charles Sanders Peirce’in Göstergibilimsel Yaklaşımlarının Karşılaştırılması”, *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 34: 25-36.
- Kaya, M. ve Acarlı, M. (2018), “Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Kadar Türkiye’de Karikatürün Tarihsel Gelişimi”, *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD)*, 2(2): 127-133.
- Kayış, Y. (2009), *Demokrat Parti Döneminde Siyasi Karikatür*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul.
- Okay, C. (2004), *Dönemin Mizah Dergilerinde Milli Mücadele Karikatürleri 1919-1922*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Örs, F. (2007), “Eğitim ve Karikatür”, *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, 84: 26-29.
- Özer, A. (1994), *İletişimin Çizgi Dili*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Özer, A. (1998), *Kuramsal ve Uygulamalı Karikatür*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Özer, A. (2004), “Karikatür, Popüler Kültür ve Popüler Karikatür”, *Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Dergisi Özel Sayı*, 5(57): 246-249.
- Özer, A. (2007), *Karikatür yazıları*, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1773, Anadolu Üniversitesi Karikatür Sanatını Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları No:1, Eskişehir.
- Şenyapılı, Ö. (2000), *Karikatür ve İletişim*, Karikatür Vakfı Yayınları, Ankara.
- Şenyapılı, Ö. (2003), *Neyi, Neden, Nasıl Anlatıyor Karikatür; Kim Niye Çiziyor*, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, Ankara.
- Topuz, H. (1986), *İletişimde Karikatür ve Toplum*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir.
- Topuz H. (2001), “Gülmece Olmadan Edebiyat Olur Ama Karikatür Olmaz”, *Hürriyet Gösteri Sanat Edebiyat Dergisi*, Sayı: 232.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2017), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.